

O HEURISTIČKOJ VRIJEDNOSTI KONCEPTA VOJNE KULTURE

Petra Klarić Rodik *

UDK 355.01
355:008

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 16.III.2008.

Prihvaćeno: 9.V.2008.

Sažetak

Članak polazi od konstatacije činjenice sve učestalijeg korištenja koncepta vojne kulture. Razmatraju se unutardisciplinarni i kontekstualni razlozi zbog kojih je došlo do širokog prihvaćanja ovog koncepta od strane istraživača vojske u 1990-ima. Razlažu se različite teorijske konceptualizacije ovoga pojma te mogući istraživački pristupi i strategije. Zaključak je da je teško pronaći "pravu" definiciju vojne kulture koja bi istodobno bila dovoljno obuhvatna i dovoljno operabilna. Usprkos tomu, koncept vojne kulture posjeduje heurističku vrijednost jer omogućava inovativni odabir tema i istraživačkih perspektiva, od kojih bi neke iz rakursa klasične sociologije vojske bile sasvim nezamislive.

Ključne riječi: vojna kultura, organizacijska kultura, sociologija vojske, teorija, istraživanje

Pojam "vojna kultura" u engleskom je govornom području postao uobičajen, ne samo u akademskoj literaturi, već i šire. Nasuprot tomu, u stručnoj literaturi na hrvatskom jeziku ovaj termin gotovo da se i ne pojavljuje, pa se čini korisnim pobliže obrazložiti njegova značenja i upotrebu. Termionološko i konceptualno razmatranje sintagme "vojna kultura" preduvjetom je istraživanju vojne kulture i identiteta OSRH.¹

Sintagma "vojna kultura" može izazvati čuđenje, pa čak i neodobranje, te stoga prihvaćanje ovog koncepta/termina u kontekstu istraživanja oružanih snaga nije nešto samorazumljivo. Primjerice, Porch (2000.) kulturu stavlja pod navodnike u naslovu eseja "Vojna 'kultura' i pad Francuske u 1940." (Porch, 2000.). Radi se o tome da "kultura" u kolokvijalnoj upotrebi sadrži pozitivnu konotaciju pa tako dio autora u kontekstu vojnih i ratnih tema pojam kulture koristi isključivo u negativnom

* Autorica je asistentica na Katedri za vojnu sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

¹ Ovdje se primarno misli na istraživački projekt "Vojna kultura i identitet OSRH" (0130670), u sklopu kojega je nastao ovaj tekst.

smislu. Ovaj se termin također pojavljuje u kontekstu mirovnog aktivizma kao sinonim za militarizaciju društva, označavajući prelijevanje vojnih vrijednosti u civilnu sferu odnosno isprepletenost civilne i vojne sfere. Tu se najčešće pojavljuje u paru sa suprotstavljenim terminom "kultura mira" (*peace culture*). Primjerice Harris (2002.: 28) apelira da se postojeća vojna kultura u kojoj se medijski eksponiraju slike ratova i nasilja i na taj način legitimira nasilno rješavanje sukoba i nasilno održavanje mira (*peacekeeping*) zamijene edukacijom za mir koja bi, pružanjem alternativne vizije nenasilnog rješavanja sukoba i izgradnje mira (*peacemaking*), postala temeljem kulture mira. Pojedini autori inzistiraju na paradoksalnosti termina poput "vojne kulture" i "kulture rata": "Svaki rat je čin antikulture, vandalizma, barbarizma i neznanja društvenopolitičkih snaga i vlada koje kreiraju to divljaštvo." (Belokonev, 2002., prema Avanesova, 2006.).² U svakodnevnom se govoru pojam vojne kulture ipak uglavnom koristi u istom značenju kao u stručnoj literaturi, označavajući organizacijsku kulturu oružanih snaga.

Kao jedna od teorijskih i istraživačkih konzekvencija "kulturnog zaokreta"³ društveno-humanističkih disciplina, krajem 1970-ih godina područje organizacijskih studija⁴ također doživljava svojevrsni "kulturni zaokret" i počinje se baviti kulturnim aspektima radnih organizacija, služeći se konceptom organizacijske kulture (Pettigrew, 2000.). Istraživanja organizacijske kulture bila su presudni poticaj artikulaciji koncepta vojne kulture. Činjenica da istraživači oružanih snaga već u 1990-im godinama učestalo koriste pojam "vojna kultura" a ne "organizacijska kultura oružanih snaga", ne predstavlja u tom kontekstu samo praktično skraćivanje pojma, već ukazuje na relativno brzo i široko prihvaćanje ovoga pojma.

Dinamiku širenja upotrebe ovoga pojma moguće je ugrubo ocrtno kvantitativnim pokazateljima dobivenim pretraživanjem indeksnih baza podataka i novinskih arhiva, za stručni i izvanstručni kontekst respektivno. Pretraživanjem pet relevantnih bibliografskih baza: Social Science Citation Index (ISI Web of Science), Sociological Abstracts (CSA), Worldwide Political Science Abstracts (CSA), SocINDEX with Full Text

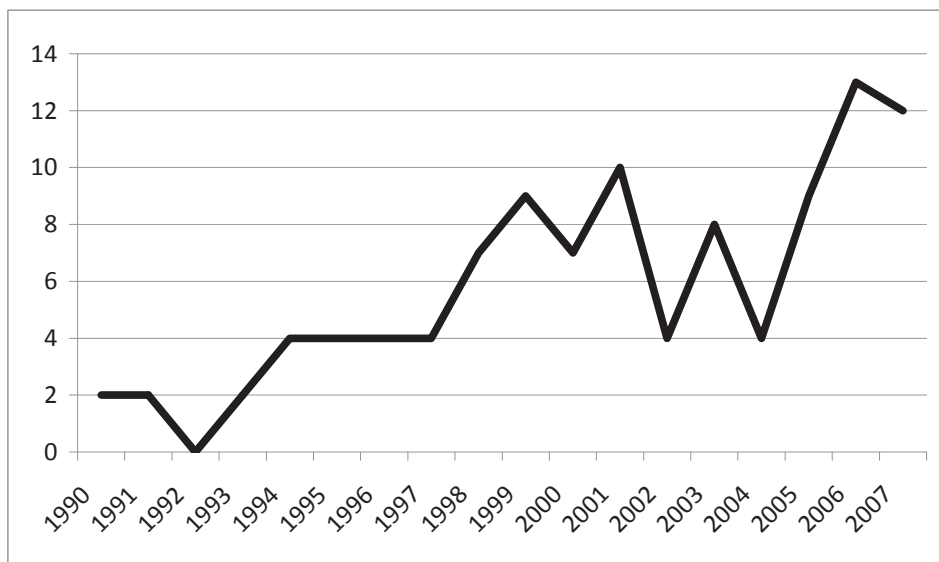
² Prihvaćajući mogućnost upotrebe pojma vojne kulture u širem značenju gdje se misli na militarizaciju civilne sfere, ovako isključivo stajalište ipak se mora odbaciti, imajući u vidu doprinose suvremene historijske sociologije o konstitutivnosti oružanih snaga kao nositelja organiziranog nasilja za politički i društveni poredak moderne (Giddens, 1987., Shaw, 1988., Tilly, 1992.). Također, suvremena antropološka istraživanja rata odbacuju ideju rata kao kaotičnog ne-poretka (Richards, 2004.).

³ U posljednje vrijeme se često koristi "kulturalni" (od eng. pridjeva *cultural*). Kako ovaj termin još uvijek nije postao dio vokabulara hrvatskog standardnog jezika, ovdje se koristi pridjev "kulturni".

⁴ Termin organizacijski studiji obuhvaća niz područja koja uključuju sociologiju organizacija, organizacijsku psihologiju, istraživanja menadžmenta i upravljanja ljudskim resursima itd.

i Scopus pronađeno je ukupno 112 članaka u kojima se spominje vojna kultura.⁵ Ako se pogleda distribucija članaka kroz čitav vremenski period, u 1960-ima se pojavljuje jedan članak, u 1970-ima dva, a u 1980-ima četiri; tek u 1990-ima znatnije raste broj objavljenih članaka na 38 da bi se od 2000. do 2007. popeo na 67. To definitivno ukazuje na prepoznavanje heurističke vrijednosti koncepta.

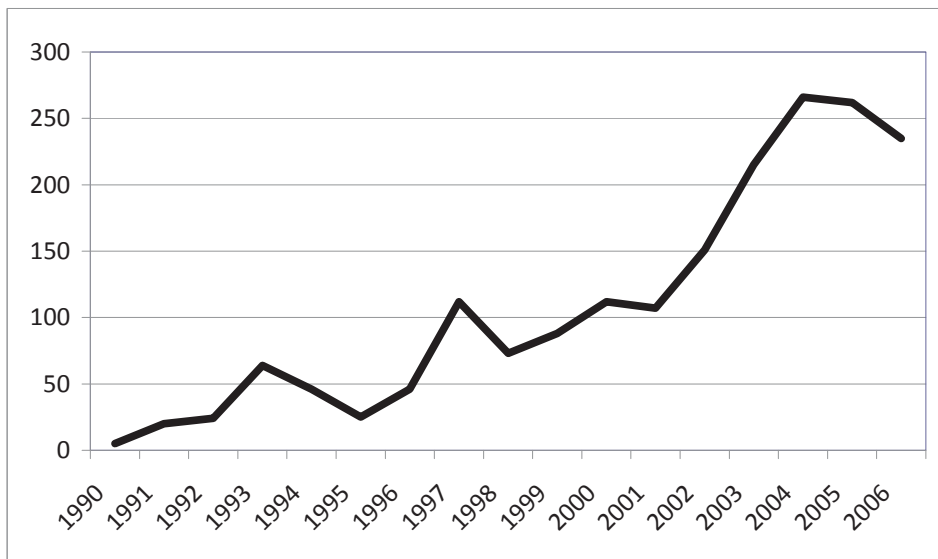
Grafikon 1. Broj članaka u znanstvenim i stručnim časopisima od 1990. do 2007.

Koliko je ovaj pojam ušao u širu upotrebu, vidljivo je iz pretraživanja novinskih arhiva putem Google News Archive servisa.

⁵ Pretraživanje je u svim bazama obuhvaćalo vremenski raspon od početka perioda pokrivenog bazom do 2007. (za SocINDEX od 1895., Social Sciences Citation Index od 1956., Sociological Abstracts od 1963., Scopus od 1966., a Worldwide Political Science Abstracts od 1975.). Pretraživani su naslov, sažetak i ključne riječi i traženi su samo zapisi zavedeni kao Article odnosno Journal Article, ovisno o terminologiji korištenoj u bazi. Pretraživanje cjelovitog teksta omogućeno u bazi SocINDEX with full text i nije korišteno zbog koherenosti dobivenih rezultata. Nakon pregledavanja referenci za duplikate i pogrešne tipove sadržaja (recenzije, uvodnike) dobivena je lista od 112 članaka u razdoblju od 1961. do 2007. Bibliografski podaci zajedno sa sažecima i ključnim riječima pohranjeni su u program za organizaciju referenci Biblioscope koji omogućava napredna pretraživanja na temelju kojih su dobiveni podaci koji se u daljnjem tekstu navode.

Grafikon 2. Rezultati pretraživanja Google News Archive servisa za pojam *military culture* po godinama od 1990. do 2006.

Artikulaciji koncepta vojne kulture pridonijele su unutarnja dinamika istraživačkog područja koje se bavi proučavanjem međuodnosa oružanih snaga i društva (*armed forces and society*) te niz kontekstualnih faktora. Kada je riječ o unutarnjoj dinamici discipline, pitanja poput vrijednosti, identiteta, organizacijske strukture i sl., do tada su bila istraživana kroz druge teorijske perspektive. To su ponajprije bile paradigme "vojne profesije", "međuodnosa oružanih snaga i društva" i "civilno-vojnih odnosa". Tijekom 1980-ih se u okviru istraživačke tradicije poznate pod nazivom "oružane snage i društvo" uglavnom vode diskusije o divergenciji odnosno konvergenciji između oružanih snaga i šireg civilnog društva, temeljene na Janowitzevim i u to vrijeme pogotovo popularnim Moskosovim konceptima (I/O model). Koncept organizacijske kulture čini se dobrodošlom nadopunom raspravama o međuodnosu oružanih snaga i društva.

Ovaj nam koncept omogućuje da promatramo kako se, pod utjecajem relevantnih društvenih konteksta (internacionalni, nacionalni, lokalni, unutarorganizacijski, pa čak i individualni – u slučajevima kada karizmatičke ličnosti utječu na organizacijske promjene) formira određena organizacijska kultura. Istodobno koncept organizacijske kulture omogućuje perspektivu komplementarnu navedenoj, omogućujući razmatranje pitanja: kako i u kojoj mjeri organizacijska kultura povratno utječe na aktere i strukture. Drugim riječima, organizacijsku kulturu možemo promatrati i kao

zavisnu i kao nezavisnu strukturu.⁶ Ouellet primjećuje kako se sociologija vojske tradicionalno bavila vojskom kao nezavisnom "varijablom", uzimajući vojnu instituciju zdravo za gotovo te inzistira "da vojnu instituciju sagledamo kao finalni proizvod (*outcome*) vojnog života, a ne kao njegovu početnu točku" (Ouellet, 2005.: 4). Perspektiva organizacijske kulture, pogotovo u kombinaciji s epistemološkim pretpostavkama konstruktivizma, dobar je temelj za izgradnju druge, komplementarne perspektive. Schneider u svojem uvodu za Sageov *Handbook of Organizational Culture and Climate* (Ashkanasy et al., 2000.) ističe da je jedna od najvećih prednosti koncepta organizacijske kulture upravo u tome što omogućuje razumijevanje etiologije kulture (Schneider, 2000.: xix).

Osim unutardisciplinarnе dinamike utjecaja tu su i kontekstualni poticaji. Kraj Hladnoga rata otvorio je pitanje svrhe postojanja oružanih snaga u novom, izmijenjenom međunarodnom okružju. Sve više vojski je ukinulo ili zamrznilo vojnu obvezu i prešlo na model dobrovoljnog pristupanja oružanim snagama (Haltiner, 1998.). Raspravlja se o revolucionarnim organizacijskim promjenama kao posljedici tehnoloških inovacija: takozvanoj RMA (Revolution in Military Affairs; Dandeker, 1994.). Novi tipovi misija postali su sve učestaliji, a među njima dominiraju misije multinacionalnoga sastava tako da se počinju razmatrati konzekvencije sve veće kulturne kompleksnosti takvih vojnih operacija (npr. Elron et al., 1999., Callaghan i Schönborn, 2004.). Među kontekstualnim poticajima artikulaciji koncepta vojne kulture vjerojatno presudni bili su takozvani "kulturni ratovi" u Americi 1990-ih godina: jedan od prvih tekstova koji se bave isključivo problematiziranjem vojne kulture pisan je iz perspektive "sukoba dviju kultura" unutar američkih oružanih snaga (Dunivin, 1994.; vidjeti niže u tekstu). Sukobi oko politike (ne)prihvatanja homoseksualaca u američkim oružanim snagama rasplamsavaju se tijekom Clintonove administracije i potiču rasprave o vrijednosnom jazu između oružanih snaga i društva (*civil-military gap*) koje se šire i na druge teme, ponajprije status žena u vojsci. Ipak, proliferacija istraživanja koja se eksplicitno bave vojnom kulturom događa se tek krajem 1990-ih godina, nakon što se buka oko politike *don't ask, don't tell* stišava. Ubrzo se pojavljuju i prve monografije posvećene isključivo problematici vojne kulture (Ulmer Jr. et al., 2000., English, 2004.).

Kako se u sociologiji vojske konceptualizira pojam vojne kulture? Već je rečeno da se konceptualizacija vojne kulture oslanja na šire područje istraživanja organi-

⁶ Pri tomu je nužno imati na umu da se pri distingviranju perspektiva (zavisnost/nezavisnost) radi o analitičko-epistemološkoj apstrakciji, dok se u stvarnosti radi o "stalno tekućem dijalektičkom procesu, sastavljenom od tri momenata – eksternalizacije, objektivacije i internalizacije" (Berger i Luckmann, 1992.), odnosno institucionalizacije simbola, rituala, pravilnika, profesionalne etike, zajedničke memorije, organizacijskih ciljeva i pravila s jedne strane, te formiranje vrijednosti ciljeva, obrazaca ponašanja, normi, stavova i svjetonazora pojedinaca pounutrenjem organizacijskih vrijednosti s druge strane.

zacijske kulture i stoga je korisno primijeniti kategorizaciju pristupa/perspektiva koju je predložila Joanne Martin (2002.), prema kojoj se mogu razlikovati integracijska, diferencijacijska i fragmentacijska perspektiva u proučavanju organizacijske/vojne kulture.

Prvi pristup, integracijski, polazi od funkcionalističkog stajališta i definira vojnu kulturu kao zajedničku svim pripadnicima (nacionalne) vojne organizacije. Ovo je dominantan pristup i uglavnom slijedi *mainstream* tradiciju istraživanja organizacijske kulture, koja se uglavnom oslanja na teorijske postavke koje je utemeljio socijalni psiholog Edgar H. Schein. Kultura je ovdje definirana kao "koherentni skup temeljnih pretpostavki zajednički određenoj grupi ljudi, koja ih je naučila rješavati probleme vanjske adaptacije i unutarnje integracije i koji u praksi dovoljno dobro funkcionira da bi se smatrao valjanim; taj skup temeljnih pretpostavki stoga je potrebno prenijeti novim članovima grupe kako bi naučili ispravan način percipiranja, razmišljanja i osjećanja spram navedenih problema" (Schein, 2004.: 17). Primijenjena na kontekst radnih organizacija, ova je definicija sugerirala postojanje izvjesnog zajedničkog, koherentnog i jednoznačno tumačenog skupa tzv. temeljnih pretpostavki, čijim se prenošenjem postiže integracija novih pripadnika organizacije. Istraživači koji se drže integracijske perspektive stoga uglavnom polaze od neke od varijanti funkcionalističkih definicija, koje ističu niz centralnih elemenata vojne kulture: disciplinu, profesionalni etos, vojne ceremonije i pravila ponašanja te grupnu koheziju i osjećaj zajedništva (Snider, 1999.). Smatra se da upravo ovi distinktivni, funkcionalno-specifični elementi vojne kulture razlikuju vojne organizacije od civilnih. Stoga se iz ove perspektive otvara čitav niz pitanja o sličnostima i razlikama civilnih i vojnih organizacijskih kultura, što je stara diskusija koja je dominirala područjem sociologije vojske još 1970-ih godina, a od 1990-ih se reaktualizira u sklopu proučavanja civilno-vojnog jaza (vidjeti primjerice tematski broj *Armed Forces & Society* 27(2) iz 2001.).

Schein opisuje organizacijsku kulturu govoreći o "razinama kulturnih manifestacija" pri čemu se služi arheološkom metaforom o slojevima kulture. Na najdubljoj razini nalaze se temeljne pretpostavke koje pripadnici kulture uzimaju zdravo za gotovo i o njima uopće ne razmišljaju; srednji sloj čine vrijednosti i stavovi koje pripadnici kulture svjesno prihvaćaju; površinski sloj čine materijalni artefakti i sve ono što J. Martin naziva "kulturnim formama", što uključuje rituale, organizacijske priče, žargon, specifični humor, smještanje organizacije u prostoru: arhitektonska rješenja, lokaciju objekata, te unutarnje prostorno uređenje objekata (Martin, 2002: 65-86). Zbog pretpostavke o fundamentalnosti "temeljnih pretpostavki" one se mogu istraživati samo zahtjevnim etnometodološkim pristupima, pa se stoga istraživanja temeljena na integracijskom pristupu pretežno oslanjaju na praktičnija,

anketna istraživanja vrijednosti.⁷ Prema Martin (2002.: 46), Schein "razine kulturnih manifestacija" povezuje s dubinom analize, dajući prioritet istraživanju "dubokih struktura". Problem s ovakvim pristupom je u tomu što antropološku spoznaju – da su referentni vrijednosni obrasci pretpostavka kako spoznaje svijeta i samoga/same sebe tako i stvaranja smisla – pretvara u metodološki aksiom koji kaže da je dovoljno proučavati kognitivne konstrukte kako bi se opisala i objasnila određena organizacijska kultura. Slažem se s Joanne Martin, koja odbacuje ovaj metodološki, nazovimo ga, "aksiocentizam", stavljajući manifestna kulturna obilježja uz bok vrijednosnima. Kada govorimo o vojsci, to znači da su parade, komemoracije, službena i neslužbena pravila ponašanja, odore, insignija, simboli, službeni i neslužbeni narativi o povijesti vojske ili određenih jedinica, službena glasila, dokumenti i sl. u istraživačkom smislu ravnopravni deklariranim vrijednosnim strukturama pripadnika oružanih snaga. Analiza simbola ili, primjerice, teksta prisege, može nam dati jednako dubok uvid u određeni aspekt vojne kulture kao i vrijednosni sustavi i stavovi časničkog zbora.

Analitičkom razdvajanju razina kulturnih manifestacija moglo bi pridodati i analitičko razdvajanje vrijednosne racionalnosti i ciljne racionalnosti, po uzoru na Weberovo klasično razmatranje ovoga problema (Đurić, 1964.). Stvar je u tome da su (osim u specifičnim situacijama poput vojnih udara, ili pak ratnog stanja kada je na temelju pretpostavljenog društvenog konsenzusa o tome autonomija djelovanja vojnih institucija veća), vojskama ciljevi djelovanja zadani izvana. Vojna bi kultura, kao područje vrijednosne racionalnosti, trebala legitimirati ciljeve, socijalizirati pripadnike i dati im prihvatljiva objašnjenja zašto i kako djelovati. Međutim, vrijednosni obrasci relativno su trajni i omogućavaju institucionalni kontinuitet i stoga pružaju otpor izvanjskim promjenama nastojeći održati postojeći sustav vrijednosne racionalnosti. Stoga se često događa da vrijednosna racionalnost pretegne u odnosu na ciljnu racionalnost, odnosno da se sfera ciljne racionalnosti reformulira u skladu s vrijednosnom racionalnošću, a ne obratno. Primjer toga je pokazala D. Winslow u tekstu o disfunkcijama pretjerane kohezije u kanadskim trupama (1998.).⁸

To nas vodi do druga dva temeljna teorijsko-istraživačka pristupa: diferencijacijski i fragmentacijski, koji počivaju na kritici integracijskih pretpostavki Scheinove tradicije. Diferencijacijska perspektiva obraća pozornost na različite i potencijalno međusobno konfliktne organizacijske subkulture. Unutar svake radne organizacije mogu se identificirati manje grupe ljudi, svojevrsne organizacijske subkulture. Vri-

⁷ Iako, kao što ističe Joanne Martin, ne mora postojati nužno preklapanje perspektiva i korespondirajućih metodologija, činjenica je da se integracijski konceptualizirano istraživanje češće provodi metodom ankete.

⁸ Vidjeti također i fusnotu 11.

jednosni sustavi, motivacija i svjetonazor menadžera i radnika rijetko se poklapaju. Ova diferencijacijska teza formulira se u "slabijoj" i "jačoj" varijanti, pri čemu se u slabijoj naprosto konstatira raznolikost i postojanje subkultura, a u jačoj se inzistira na istraživanju unutarorganizacijskih sukoba. U kontekstu oružanih snaga, predmetom istraživanja postaju teme poput sukoba između "ratnički" i "profesionalno-tehnokratski" orijentiranih časnika (Dunivin, 1994.), integracija pripadnika etničkih/nacionalnih manjina (Kirby et al., 2000., Hussain, 2002.), integracija žena (Woodward i Winter, 2004.).

Fragmentacijska perspektiva stavlja težište na proučavanje ambivalentnosti, dvo-smislenosti i paradoksa, koje možemo naći unutar svake organizacije. Istraživanja ove tradicije odbacuju pretpostavku da individue, grupe ili organizacije/institucije imaju stabilne, koherentne i nedvosmislene sustave značenja i vrijednosti. Također, ističe se da organizacijski ciljevi mogu biti međusobno inkompatibilni i dvosmisleni (primjerice: smanjenje troškova i društvena odgovornost /*corporate responsibility*/), a "percepcije, razmišljanja i osjećaji" različiti. Kako su ove dvije perspektive ponekad teško razdvojive, moguće ih je zajednički imenovati "kritičkim perspektivama".

Kada se radi o istraživanjima vojne kulture, kritički orijentirani autori odbijaju se složiti s tvrdnjom da unutar bilo koje vojne organizacije postoji kultura koja bi bila jedinstvena i zajednička svim njezinim pripadnicima. Neki od autora ukazuju na to da unutar svake vojne organizacije postoji više "granskih" subkultura (Murray, 1999., Snider, 1999.), subkultura kopnene vojske, mornarice i zrakoplovstva. Tu su i interesantna istraživanja Donne Winslow: osim već spomenutog (Winslow, 1998.), tu je i njeno istraživanje neformalnih inicijacijskih rituala (Winslow, 1999.). Na ovom tragu dolazi se do teorijskog zaključka o izrazitoj kompleksnosti i dinamičnosti vojne kulture, odnosno do neadekvatnosti objašnjenja vojne kulture tumačenjem isključivo na temelju koncepta "temeljnih pretpostavki" ili određenog seta vrijednostavovskih struktura.

Može se, općenito, primijetiti da se na razini teorijskih konceptualizacija češće uočava kompleksnost sadržaja "vojne kulture" (definicije), ali, nažalost, kada se radi o empirijskim istraživanjima prevladava određena doza komocije u smislu terminološke i konceptualne preciznosti. Pojam vojne kulture često se apstrahira na razinu nekoliko temeljnih dimenzija personalnih ili/interpersonalnih vrijednosti, a potom interpretira kao da doista objašnjava ukupnost sadržaja ovoga pojma (npr. Soeters i Recht, 1998.). Koncept vojne kulture opet se uglavnom koristi instrumentalno: kako postići što bolju učinkovitost oružanih snaga (Ulmer Jr. et al., 2000.), zatim bi ovdje spadala razna istraživanja "utjecaja vojne kulture na..." poput "Military culture and drinking Behavior among US navy careerists" (Ames et al. 2007.) ili "The Role of Military Culture in Military Organizations' Responses to Woman Abuse in

Military Families" (Harrison, 2006.). U ovakvim istraživanjima se najčešće zapravo samo određeni konkretni aspekt vojne kulture uzima kao nezavisna varijabla i potom istražuje njezin utjecaj na nešto drugo. Harrison se tako pita: kako određeni aspekti vojne kulture (ona izdvaja "hiperalarmizam" (*hypervigilance*) koheziju vojnih jedinica) utječu na vjerojatnost da će se prijaviti i procesuirati slučajevi nasilja nad ženama u vojnim zajednicama.

Ovakva istraživanja nemaju za cilj razumijevanje vojne kulture kao takve, i često niti ne definiraju ovaj pojam. Istraživanja koja se bave fenomenologijom određenih aspekata vojne kulture su rjeđa, ali ipak postoje poput "Crippling Masculinity: Queerness and Disability in U.S. Military Culture, 1800-1945" (Serlin, 2003.), "Leave No Man Behind: Recovering America's Fallen Warriors" (Wong, 2005.), "Suspending Routine Duty: The Sociological Significance of Military Holidays and Ceremonies" (Machalek et al., 2006.), ili pak "Breathing like a soldier: culture incarnate" (Lande, 2007.).

Vrlo je interesantno u ovom kontekstu da je prvi pokušaj operacionaliziranja koncepta vojne kulture, objavljen 1980. godine, u potpunosti zanemaren od kasnijih istraživača. Radi se o tekstu Stephena Wilsona "For a Socio-Historical Approach to the Study of Western Military Culture". Ignoriranje ovoga teksta tim je interesantnije što je objavljen upravo u časopisu u kojemu je publicirano najviše tekstova o vojnoj kulturi – *Armed Forces & Society*.⁹ Wilsonov je tekst u mnogočemu bio ispred svog vremena, a i iz današnje perspektive njegovo opsežno izlaganje mogućih istraživačkih strategija čini se interesantnim. Budući da pruža iscrpan popis tema koje bi jedno obuhvatno istraživanje vojne kulture moglo uključivati, zaslužuje nešto više prostora u ovom tekstu.

Ponajprije, Wilson među prvima pokušava uopće definirati pojam vojne kulture. Smatra da vojna kultura obuhvaća dva područja značenja: "vojni način života i uz njega vezan vrijednosni sustav"¹⁰ (1980.: 528) te usvajanje vojnih vrijednosti od strane civilnog društva. U prvu sferu značenja smješta pitanja vojnog etosa, organizacijske strukture i odnosa s civilnim društvom, dok u drugu sferu značenja spadaju status i ugled koji vojska uživa u civilnom društvu te utjecaj vojske na civilno društvo kroz društveno prihvaćanje konkretnih vojnih običaja i vrijednosti (poput dvoboja) i stvaranja raznih kvazivojnih organizacija poput izviđača. Razmatrajući sve navedene aspekte vojne kulture, Wilson nudi niz zanimljivih i povijesno utemeljenih primjera

⁹ Možemo spekulirati da je razlog tomu to što je autor članka povjesničar i ujedno osoba koja je izvan uskog kruga etabliranih istraživača u području sociologije vojske. Nažalost, Wilson se nakon toga članka više ne pojavljuje u ovom području (za pretpostaviti je da je razlog tomu, između ostaloga, i izostanak reakcije na spomenuti tekst).

¹⁰ Koji ne mora nužno biti jedinstven, nego unutar kojeg nužno postoje subkulture, adekvatno socijalnoj strukturi oružanih snaga (vidjeti na primjer str. 535).

uglavnom iz devetnaestog stoljeća (ipak mu je primarna intencija razviti kulturno-povijesnu analizu). Tako raspravlja o etosu časničkog zbora, odnosu časničkog etosa, profesionalizacije i vojne učinkovitosti¹¹ te socijalnoj strukturi časničkog zbora; nadalje, o važnosti dočasničkog zbora kao strukturalne poveznice između časničkog zbora i vojnika koji omogućava istovremenu komunikacijsku integraciju, ali i društveno distanciranje časnika i vojnika. Također uočava centralnost dočasničkog zbora za enkulturaciju novih pripadnika oružanih snaga. Nadalje, raspravlja o isprepletenosti formalne organizacijske strukture i discipline, uniformiranom odijevanju, vojnom žargonu, religijskim orijentacijama, stavovima naspram civilnog društva i osjećaju superiornosti u odnosu na civilno društvo, društvenoj ulozi vojne službe, razlikovanju neformalnih i formalnih elemenata vojne kulture i njihovu međusobnom odnosu.

U sferi drugog kruga značenja koncepta vojne kulture kako ga Wilson definira, on smješta također niz zanimljivih pitanja koja su često bila zaobilažena u istraživanjima civilno-vojnih odnosa. Tu su stavovi spram novačenja, funkcija vojne službe u smislu integracije ruralnog i urbanog stanovništva, simbolička važnost vojske i vojnih festivala i parada u populističko-nacionalističkom diskursu (i obratno, militarizacija civilnih svečanosti i proslava¹²), uloga vojne glazbe za popularno širenje nacionalizma i razvijanje nacionalne kohezije (posebno u devetnaestom stoljeću), utjecaj vojnih garnizona na lokalne zajednice¹³, činjenica da paravojne desničarsko-konzervativne organizacije često utemeljuju bivši časnici.

Osim širokog pregleda tema kojima se istraživanja vojne kulture mogu i trebaju pozabaviti, možda je još interesantniji pregled mogućih istraživačkih strategija: istraživanje vrijednosti koje sačinjavaju vojni etos, kako u formi kognitivnih koncepata (poput kodeksa časti) tako i na razini postvarenih institucija i običaja (rješavanja

¹¹ Tu iznosi interesantan uvid, koji inzistira na ranije spominjanoj potrebi za razmatranjem vrijednosne i ciljne racionalnosti (v. fusnotu 8): "Briga za vojnu učinkovitost često je korištena kao pokrivač za ono što je jednako toliko, ako ne i više, predstavljalo iskaz društvenih preferencija" (Wilson, 1980: 535). Ova tvrdnja odnosi se na Francusku 19. stoljeća, no jednako bi prikladna bila za niz suvremenih diskusija. Ne mislim pritom samo na rasprave oko utjecaja homoseksualaca i žena na vojnu učinkovitost, nego i na mnoge općenitije aktualne teme: ukidanje vojne obveze, profesionalizaciju, *outsourcing* itd., koje se prečesto prikazuju kao strukturalno-uvjetovane neminovnosti, iako su zapravo isto tako (ako ne i više) zapravo iskaz društvenih preferencija donositelja odluka.

¹² Ovdje nije naodmet prisjetiti se plastičnih arsenala namijenjenih djeci koji su unatrag petnaestak godina u Hrvatskoj postali neizostavni artikli na štandovima svakog lokalnog festivala. Udruga GONG je na ovaj trend reagirala 2002. godine organiziravši simboličnu akciju "Razoružajmo djecu" provedenu u Slavonskom Brodu: na štandovima postavljenim na glavnom gradskom trgu "brodski dječaci i djevojčice, u zamjenu za plastične puške, pištolje i bombe, dobivali su bombone i čokolade" (NBL, 2002., paragraf 3)

¹³ Navodi kako je generalno vijeće Korzike 1837. godine i u još nekoliko navrata inzistiralo na tome da se obustavi planirano smanjenje brojnosti trupa smještenih na otoku jer bi se to negativno odrazilo na poslovanje lokalnih trgovaca i vlasnika kavana i kafića (Wilson, 1980: 542).

sporova oko pitanja časti putem dvoboja) (1980.: 259). Vrijednosti bi se mogle rekonstruirati proučavanjem nastavnih planova i udžbenika korištenih u vojnim školama, prikazima vojnog života i vrijednosti u literarnim djelima i filmu, koje bi se moglo upotpuniti autobiografskim i memoarskim materijalima te tamo gdje je to moguće i vlastitim iskazima pripadnika vojne kulture (*oral history*), istraživanjem načina kako ratni muzeji u svojim postavima rekonstruiraju vojnu povijest, proučavanjem pisanih tragova proizašlih iz svakodnevnog funkcioniranja vojske (formalne bilješke, dosjei, transkripti s vojnih sudova, dnevni redovi, pravilnici), istraživanje sadržaja vojnih publikacija, vojnih biblioteka, semiološko istraživanje vojnih uniformi, istraživanje elemenata životne svakodnevice (obitelj, religija itd.) (1980.: 532, 536).

Neke od spomenutih istraživačkih strategija korištene su u novije vrijeme. Harper (2001.) analizira načine na koje filmovi i književna djela s kraja 1990-ih tematiziraju odnos vojne kulture američkih oružanih snaga i američke civilne kulture; Wiegand i Paletz (2001.) analiziraju civilne i vojne novinske publikacije razmatrajući sličnosti i razlike u načinima prezentiranja vojske i vojnih tema u medijima; Harari (2007.) istražuje vojne memoare koje su pisali vojnici i časnici, a Baker (2005.) pak memoarske i dnevničke zabilješke supruga časnika i vojnika.

Interesantno je ovdje uočiti da upravo iz perspektive socijalne historije postaju bitnima one istraživačke strategije koje se mogu činiti suvišnima u slučaju kada postoji mogućnost da se anketnim istraživanjem daje prilika da se pripadnici vojne kulture sami izjasne o vlastitim vrijednostima i stavovima. Tu je moguće uočiti sljedeće: povijesna rekonstrukcija vojne kulture 19. stoljeća moguća je samo ako odbacimo pretpostavku o tome da je analiza materijalnih kulturnih artefakata (koji prema Scheinovoj teoriji predstavljaju "površinski sloj" kulture) sama po sebi inferiornija u odnosu na analizu kognitivnih vrijednosnih konstruktata. Kako je pokojne nemoguće anketirati ili sudjelovati u njihovoj svakodnevici kako bi nam emska perspektiva omogućila razumijevanje implicitnih "dubokih značenja", moguće je samo na temelju zapisa i drugih materijalnih artefakata koje su nam ostavili nastojati rekonstruirati njihove vrijednosti i načine ponašanja. Dakle, ako uvedemo temporalnu dimenziju u dihotomiju između emskog i etskog pristupa istraživanju, istraživač naprosto nema mogućnost biti sudionikom i promatračem, već je nužno promatrač.¹⁴ Nasuprot tomu, tipični sociolog vojske je "muškarac, visoki časnik ili državni dužnosnik (ili bivši časnik ili bivši državni dužnosnik) s poznanstvima unutar institucija koje su najčešći

¹⁴ Temporalna dimenzija tom zahtjevu postavlja još jedan problem: problem autentičnosti iskaza pripadnika kulture o nečemu što je vremenski udaljeno. U tom smislu, niti živi svjedoci nakon nekog vremena ne pripadaju autentičnim pripadnicima neke konkretno definirane organizacijske kulture, pogotovo ako je organizacija u međuvremenu doživjela značajnije promjene. Pripadnici današnjeg HV-a u tom smislu nisu više pripadnicima ratnog HV-a, iako postoji i institucionalni kontinuitet i individualno sjećanje.

naručitelji istraživanja i politički blizak stranci na vlasti"¹⁵ (Caforio i Nuciari: 2003.: 31; ovu činjenicu uočavaju i drugi autori, npr. Bondy, 2004.: 32; Higate i Cameron, 2006.). Ako je bolji istraživač osoba koja može zauzeti emsku poziciju od onoga koji to ne može, onda ovakav sociodemografski profil sociologa vojske znači da bi njihovi uvidi o organizacijskim kulturama suvremenih oružanih snaga *a priori* trebali biti puno informativniji i kvalitetniji od onih do kojih može doći istraživač vojne kulture Francuske 19. stoljeća. No je li to nužno tako?

Ponajprije, u ovom području postoji problem autonomije istraživača u odnosu na naručitelja u nešto izraženijoj formi nego inače¹⁶, iz kojeg proizlazi nedostatak kritički orijentiranih istraživanja¹⁷. Međutim, čak i kada bi sasvim uklonili faktor pritiska naručitelja, sama činjenica izrazito visokog stupnja sociodemografske homogenosti istraživača može imati svoju cijenu kada je u pitanju odabir istraživačkih pitanja, istraživačkih pristupa i perspektiva. To se može vidjeti analizom rečenice iz teksta "Must U.S. military culture reform?" Johna Hillena¹⁸: "ono što činiš određuje ono što jesi, što cijeniš i u što vjeruješ" (1999.: 155-156). Hillen citira ovu rečenicu Dona Snidera, nastojeći istaknuti kako su neka ponašanja prihvatljiva u civilnom društvu, ali ipak neprihvatljiva u vojnom kontekstu. No ako pobliže analiziramo ovu rečenicu ona je etički iskaz u kojemu se izriče stav o prioritetu bihevioralnog (djelo) nad kognitivnim (vjerovanje). Međutim tvrdnja: "ono što činiš određuje ono što jesi, što cijeniš i u što vjeruješ" i nije sasvim samorazumljiva, ako uzmemo u obzir da je međuodnos stavova i ponašanja mnogo kompleksniji problem kojim se ozbiljno bavi socijalna psihologija. Zbog čega onda ova tvrdnja u kontekstu Hillenovog teksta djeluje tako samorazumljivo i neproblematično? Odgovor na to pitanje daje Harari (2007.: 307) objašnjavajući kako centralnost pojma časti usmjerava percepciju upravo prema djelima: čast se iskazuje, dokazuje i brani djelima; u pitanjima časti introspekcija je od marginalne važnosti. Stoga relativna važnost izvanjskih manifestacija kao kulturnih obilježja u odnosu na iskaze pripadnika vojne kulture i određenim vrijednosnim pitanjima nije i ne može u svim kontekstima biti jednaka. Ovaj primjer pokazuje kako i emska perspektiva, kao i etska, može imati ograničenja, pogotovo u

¹⁵ Što se dobne strukture tiče, relativno velik je udio starijih: između 50 i 60 godina 32 posto a iznad 60 godina 12 posto (Caforio i Nuciari, 2003: 29).

¹⁶ Istraživanja najčešće bivaju naručena od strane tijela državne uprave, uglavnom ministarstvo obrane (Caforio i Nuciari, 2003.: 31).

¹⁷ Jedna od posljedica je gotovo potpuna odvojenost istraživača vojnih i ratnih (općenito sigurnosnih) problema i s druge strane istraživača mira i mirnog razrješavanja sukoba. Ako prihvatimo pretpostavku o strukturalnom kontinuitetu stanja rata i stanja mira u uvjetima smanjenog suvereniteta nacionalnih država (Richards, 2004.) iz kojeg proizlazi da je teorijski i metodološki neodrživo govoriti o ratu i miru u terminima diskontinuiteta, istraživanje rata i istraživanje mira ne samo da se rijetko preklapaju, već su se razvila u sasvim odvojena područja istraživanja između kojih nažalost gotovo i nema komunikacije.

¹⁸ Bivši časnik Američkih kopnenih snaga.

slučaju nedovoljne autorefleksivnosti autora, odnosno potvrđuje riječi J. Martin da se istraživači organizacija "slično kao i antropolozi, suočavaju s problemom na koji aludira Geertz (1973.): Teško je pronaći ravnotežu između emskih i etskih metoda. Emski prikaz može biti toliko uronjen u gledište "izvornog pripadnika" (...) da gubi iz vida kako je biti 'izvornim pripadnikom' zapravo nešto osebjuno, ako se gleda iz šireg konteksta. Suprotno, etski prikaz nosi rizik prevelike zaljubljenosti u brojanje i mjerenje (...) pri čemu se gubi tekstura života pripadnika kulture" (2002.: 238).

Zaključno bih se složila s Andrewom M. Pettigrewom¹⁹ kada u predgovoru Sageovom *Priručniku za organizacijsku kulturu i klimu* kaže da se, imajući u vidu beskonačne diskusije i neslaganja oko definiranja pojma, koncept organizacijske kulture ne može smatrati točno definiranim konceptom, već prije "izvorom porodice koncepata, potencijalno čak i generičkim oblikom organizacijske analize" (2000.: xiv). Riječ je, dakle, prije svega o specifičnoj istraživačkoj perspektivi. Isto to možemo ustvrditi i za koncept vojne kulture. Teško je pronaći adekvatnu definiciju koja bi istodobno bila i dovoljno obuhvatna i dovoljno operabilna. Opsežne definicije poput "razrađen socijalni konstrukt, svojevrsna vježba kreativne inteligencije, putem kojeg dolazimo do specifičnih ideja o tome kako zamišljamo rat i putem kojeg prihvaćamo izvjesne racionalizacije o tome kako bi se i u koje svrhe rat trebao voditi" (J. Burk, prema Sinder, 1999.: "Four basic...", paragraf 2), zapravo su neoperabilne. S druge strane su razne operacionalne definicije. Možda je najčešće citirana definicija vojne kulture, ona druga Burkova prema kojoj se vojna kultura sastoji od četiriju elemenata: (1) discipline, (2) profesionalnog etosa, (3) ceremonija i pravila ponašanja te (4) kohezije i osjećaja zajedništva (prema Snider, 1999.: "Four basic..."). Nešto drugačiju definiciju nude Soeters i suradnici (2003.) prema kojoj vojnu kulturu čine "komunalni život", hijerarhija i disciplina.

Istraživanje koje bi istodobno istražilo sve aspekte vojne kulture određenih oružanih snaga polazeći od ovih definicija ili ranije navedenog Wilsonovog (1980.) istraživačkog programa bilo bi zanimljivo i korisno, no istodobno dugotrajno, zahtjevno, skupo i teško provedivo.²⁰ No to nije razlog za napuštanje koncepta.

¹⁹ Jedan od autora zaslužnih za konceptualiziranje pojma organizacijske kulture krajem 1970-ih godina.

²⁰ Zato je uopće teško pronaći monografsku studiju koja bi pružila dublje analize različitih aspekata neke vojne kulture pretendirajući na cjelovito objašnjenje. Istraživanja s izdašnim financijskim potporama imat će konkretnije ciljeve instrumentalnoga karaktera. Opsežnija fundamentalna istraživanja će pak velikim naručiteljima vjerojatno biti manje zanimljiva, a istraživačima teže provediva. Možda bi se moglo ustvrditi da je iz perspektive cjelovitosti i sveobuhvatnosti istraživanja, dosada najuspjelije istraživanje vojne kulture zapravo Janowitzev *The Professional Soldier*, iako je fokusirano samo na časnike. Od novijih istraživanja mogla bi se izdvojiti etnografska studija Carol Burke (2004.) *Camp All-American, Hanoi Jane, and the High-And-Tight: Gender, Folklore, and Changing Military Culture*, koja je pak fokusirana na rodnu dimenziju vojne kulture.

Koncept vojne kulture posjeduje heurističku vrijednost, u tome što omogućava odabir tema i istraživačkih perspektiva koje bi iz rakursa klasične sociologije vojske bile sasvim nezamislive, poput istraživanja vojničkog načina disanja kao aspekta kulturne pripadnosti (Lande, 2007.) ili socijalnohistorijskog istraživanja normativnih koncepcija tjelesnosti i kulturne funkcije transgresijskih praksi poput popularnog plesnog performansa rekonvalescenata s nožnim protezama, odjevenih u žensku odjeću (Serlin, 2003.).

U usporedbi s istraživanjima institucionalnih aspekata međudnosa oružanih snaga i društva (u okviru tradicije istraživanja civilno-vojnih odnosa) kojim su se uglavnom bavili istraživači iz područja političkih znanosti, sociologija vojske se od samih početaka bavila i vrijednosnim aspektima vojnih institucija naglašavajući specifikume oružanih snaga u odnosu na institucije civilnog društva, prateći dinamiku smanjivanja i povećavanje ovih razlika u vremenu. Provedeno je mnoštvo istraživanja vrijednosti u vojnom kontekstu, usredotočenih prvenstveno na časničku profesiju, a koja pritom nisu koristila koncept vojne kulture (iako u posljednje vrijeme to sve češće počinju činiti). Stoga se ne može reći da uvođenje koncepta organizacijske kulture u kontekst istraživanja vojske predstavlja nešto sasvim novo, jer očigledno postoji kontinuitet s prethodnim smjerovima istraživanja. Ipak, važno je uočiti kako je koncept organizacijske (vojne) kulture od svojih početaka interdisciplinaran po karakteru. Crpeći i iz sociologije i iz antropologije i iz psihologije, istraživanja pojedinih aspekata vojne kulture mogu pridonijeti svojim "gustim opisima" (*thick descriptions*) dubljem razumijevanju različitosti i sličnosti oružanih snaga i civilnog društva. Također, kombiniranjem emskog i etskog pristupa, ova istraživanja pružaju mogućnost kritičke autorefleksije oružanih snaga s jedne strane i boljeg razumijevanja oružanih snaga iz perspektive autsajdera, što je, uz kvalitetno posložen institucionalni i zakonodavni okvir, preduvjet za dobro funkcioniranje civilno-vojnih odnosa.

LIETRATURA

- Ashkanasy, Neal M., Celeste P. Wilderom i Mark F. Peterson (2000.) *Handbook of Organizational Culture and Climate*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Ames, Genevieve M., Carol B. Cunradi, Roland S. Moore i Pamela Stern (2007.) "Military culture and drinking behavior among U.S. Navy careerists." *Journal of Studies on Alcohol*, 68(3): 336-344.
- Avanesova, G. A. (2006.) "Military activity: culturological analysis." *Military Thought*, July, 1. [Online verzija]. URL: <http://www.thefreelibrary.com/Military+activity%3a+culturological+analysis.-a0169311900>.

- Baker, Anni P. (2005.) "Daughters of Mars: Army Officers? Wives and Military Culture on the American Frontier." *Historian*, 67(1): 20-42.
- Bondy, Harry (2004.) "Postmodernism and the Source of Military Strength in the Anglo West." *Armed Forces & Society*, 31(1): 31-61.
- Burke, Carol (2004.) *Camp All-American, Hanoi Jane, and the High-And-Tight: Gender, Folklore, and Changing Military Culture*. Boston: Beacon Press.
- Caforio, Giuseppe i Marina Nuciari (2003.) "Social Research and the Military." U: Caforio, G. (ur.), *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Kluwer Academic. Str. 27-58.
- Callaghan, Jean i Mathias Schönborn (2004.) *Warriors in Peacekeeping. Points of Tension in Complex Cultural Encounters*. Münster: LIT.
- Dandeker, Christopher (1994.) "New times for the military: Some sociological remarks on the changing role and structure of the military." *British Journal of Sociology*, 45(4): 637-655.
- Dunivin, Karen O. (1994.) "Military culture: Change and Continuity." *Armed Forces & Society*, 20(4), 531-547.
- Đurić, Mihailo (1964.) *Sociologija Maksa Vebera*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Elron, Efrat, Boas Shamir i Eyal Ben-Ari (1999.) "Why Don't They Fight Each Other? Cultural Diversity and Operational Unity in Multinational Forces." *Armed Forces & Society*, 26(1): 73-98.
- English, Allan D. (2004.) *Understanding Military Culture. A Canadian Perspective*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Giddens, Anthony (1987.) *The Nation-State and Violence*. Berkeley: University of California Press.
- Haltiner, K.W. (1998.) "The Definite End of the Mass Army in Western Europe?" *Armed Forces & Society*, 25(1): 7- 30.
- Harari, Yuval Noah (2007.) "Military Memoirs: A Historical Overview of the Genre from the Middle Ages to the Late Modern Era." *War in History*, 14(3): 289-309.
- Harper, H. (2001.) "The Military and Society: Reaching and Reflecting Audiences in Fiction and Film." *Armed Forces & Society*, 27(2): 231-249.
- Harris, Ian (2002.) "Challenges For Peace Educators at the Beginning of the 21st Century." *Social Alternatives*, 21(1): 28-28.
- Harrison, Deborah (2006.) "The role of military culture in military organizations' responses to woman abuse in military families." *The Sociological Review*, 54(3): 546-574.
- Higate, Paul i Ailsa Cameron (2006.) "Reflexivity and Researching the Military." *Armed Forces & Society*, 32 (2): 219-233.
- Hillen, John (1999.) "Must U.S. military culture reform?" *Orbis*, 43(1): 43-58.
- Hussain, Asifa (2002.) "The British Armed Forces And the Hindu Perspective." *Journal of Political & Military Sociology*, 30 (1): 197-213.

- Kirby, Sheila Nataraj, Margaret C. Harrell i Jennifer Sloan (2000.) "Why Don't Minorities Join Special Operations Forces?" *Armed Forces & Society*, 26 (4): 523-546.
- Lande, Brian (2007.) "Breathing like a soldier: Culture incarnate." *Sociological Review*, 55(SUPPL. 1): 95-108.
- Ouellet, Eric (2005.) "New Directions in Military Sociology" U: E. Ouellet (ur.), *New Directions in Military Sociology*. Whitby: De Sitter Publications. Str. 1-36.
- Machalek, Richard, Andrew D. Katayama, James E. Patrey i Dana H. Born (2006.) "Suspending Routine Duty: The Sociological Significance of Military Holidays and Ceremonies." *Armed Forces & Society*, 32(3): 389-404.
- Martin, Joanne (2002.) *Organizational Culture. Mapping the Terrain*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Murray, Williamson (1999.) "Does military culture matter?" *Orbis*, 43(1): 27-43.
- NBL (2002.) "Razoružajmo djecu" Slavonski brod online, 25.4.2002. URL: <http://www.sbonline.net/vijesti/clanak1001-69-0268.htm>.
- Pettigrew, Andrew M. (2000.) "Foreword." U: Ashkanasy, N. M. et al. (ur.) *Handbook of organizational culture and climate*. Thousand Oaks: Sage.
- Porch, Douglas (2000.) "Military 'culture' and the fall of France in 1940 - A review essay." *International Security*, 24(4): 157-180.
- Richards, Paul (ur.) (2004.) *No Peace, No War: An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts*. Oxford: J. Currey.
- Schein, Edgar H. (2004.) *Organizational Culture and Leadership*. New York: Wiley Publishers.
- Schneider, Benjamin (2000.) "The psychological life of organizations." U: Ashkanasy, N. M. et al. (ur.) *Handbook of organizational culture and climate*. Thousand Oaks: Sage.
- Shaw, Martin (1988.) *Dialectics of war: an essay in the social theory of total war and peace*. London: Pluto Press.
- Snider, Don M. (1999.) "An uninformed debate on military culture." *Orbis*, 43(1): 11-27.
- Soeters, Joseph L. i Ricardo Recht (1998.) "Culture and Discipline in Military Academies: An International Comparison." *Journal of Political & Military Sociology*, 26 (2): 169-190.
- Soeters, Joseph L, Donna J. Winslow i Alise Weibull (2003.) "Military Culture." U: G. Caforio (ur.), *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Kluwer Academic. Str. 237-254.
- Serlin, David (2003.) "Crippling Masculinity." *GLQ: A Journal of Lesbian & Gay Studies*, 9(1/2): 149-180.
- Tilly, Charles (1992.) *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992*. Cambridge: Blackwell Publishing.
- Ulmer Jr., Walter F., Edwin Dorn, Howard D. Graves, Joseph J. Collins i T. O. Jacobs (2000.) *American Military Culture in the Twenty-First Century. A Report of the CSIS International Security Program*. Washington, DC: CSIS.

- Wiegand, Krista i David L. Paletz (2001.) "The elite media and the military-civilian culture gap." *Armed Forces & Society*, 27(2), 183-204.
- Wilson, Stephen (1980.) "For a Socio-Historical Approach to the Study of Western Military Culture." *Armed Forces & Society*, 6(4): 527-552.
- Winslow, Donna (1998.) "Misplaced Loyalties: The Role of Military Culture in the Breakdown of Discipline in Peace Operations." *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, 35(3): 345-368.
- Winslow, Donna (1999.) "Rites of Passage and Group Bonding in the Canadian Airborne." *Armed Forces & Society*, 25(3): 429-458.
- Wong, Leonard (2005.) "Leave No Man Behind: Recovering America's Fallen Warriors." *Armed Forces & Society*, 31(4): 600-622.
- Woodward, Rachel i Patricia Winter (2004.) "Discourses of Gender in the Contemporary British Army." *Armed Forces & Society*, 30(2): 279-302.

ON HEURISTIC VALUE OF THE CONCEPT OF MILITARY CULTURE

Petra Klarić Rodik

Summary

The article begins with the constation of frequent usage of the concept of military culture, beginning in 1990s. Intra-disciplinary and contextual factors contributed to the broad embracement of this concept. Various theoretical conceptualizations and research strategies using the concept of military culture are discussed. Conclusion is that it is hard to find such definition of military culture that would be all-encompassing and operationable. Nevertheless, the heuristic value of the concept lies in its ability to open up innovative themes and research perspectives, some of them completely unthinkable from within the horizons of the classic military sociology.

Keywords: military culture, organizational culture, sociology of the military, theory, research